

Gregorijansko ili benediktovsko pjevanje

Petar Zdravko Blajić, Split

U »godini svetog Benedikta« 1980. življe smo se sjetili svetog Benedikta i njegovih duhovnih sinova, benediktanaca, njihove uloge u životu Evrope, Crkve i našeg naroda. Iako smo i mi u *Sv. Ceciliji* uz tu obljetnicu nešto pisali o glazbi vezanoj uz benediktince, ovim malim prilogom želimo još više naglasiti i ponešto osvijetliti njihov doprinos, osobito onaj početni, razvoju crkvene glazbe, a time općenito i evropske glazbe.

Mi u naslovu stavljamo »gregorijansko« a ne »grgurovsko pjevanje«, iako se papa po kojem se ono tako zove u hrvatskoj jezičnoj tradiciji naziva Grgur, a ne Gregorije; pridjev »gregorijanski« dugom upotrebom stekao je u hrvatskoj glazbenoj terminologiji građansko pravo.

Regula svetog Benedikta, uređuje ne samo u općim crtama život monaha nego i u pojedinostima, osobito njihov liturgijski život i u njemu pjevanje. Kažemo »pjevanje«, jer ondašnja crkvena glazba, a i profana, »umjetnička«, nije još upotrebljavala instrumente. Sadržaj te benediktinske *Regule* od VIII. do XIX. poglavlja toliko govori o ulozi pjevanja u liturgijskom životu monaha i životu općenito da bi se taj dio mogao smatrati pravim glazbenim kodeksom. Taj »glazbeni dio« pravila predstavlja, dakle, jednu od prvih glazbenih konstitucija na Zapadu i zato su u naše dane ta poglavlja posebno zainteresirala liturgičare, povjesničare glazbe i muzikologe. Pjevanje, prema duhu tih pravila, ne samo da ima bitnu i nenadoknadivu ulogu u dnevnom liturgijskom životu, koji se naziva *Opus Dei*, nego nadasve sublimira i podiže duh, dajući mu uvijek nove poticaje za dublji i autentičniji kontemplativni život.

Govoreći, dakle, o pjevanju, sveti Benedikt zahtijeva od svojih monaha da se njihovo pjevanje, sadržajem i načinom, izjednači s onim što ga prakticira Rimska Crkva: *sicut psallit Ecclesia romana* (kao što pjeva Rimska Crkva). Budući da govori o pjevanju te se riječi direktno odnose na pjevanje, ali na neki način odražavaju čitav stav svetoga Benedikta prema *Ecclesia romana*, odnosno prema Petrovu nasljedniku. (Sjetimo se načas odnosa mnogih redovničkih sredina, i ne samo redovničkih, na području liturgijske glazbe prema željama i odredbama Rimske Crkve, odnosno Petrovih nasljednika koji se u naše dane zovu Pavao VI. i Ivan Pavao II.).

Propisuje sv. Benedikt da se psalmi — najzastupljeniji dio pjevane liturgije — izvode u načinima rezponzorijalnom, antifonalnom, *in directum* i *tono recto*, iz čega bi proizlazilo da su u Benediktovo vrijeme sva četiri načina pjevanja psalama bila u upotrebi u Rimskoj Crkvi. Držimo da ovaj termin »Rimska Crkva« ima u prvom redu liturgijsko-obredni smisao, a zatim i geografsko-regionalni; kršćanska naime liturgija već tada pozna više obreda i regionalna povezanost je, uz sav osjećaj općenitosti — katoliciteta, mnogo veća.

Rezponzorijalna psalmodija je, izgleda, najstarija glazbena forma kršćanske liturgije koja se

temelji na želji i potrebi sudjelovanja puka, odnosno kršćanske okupljene zajednice u pjevanju, u liturgiji. Sudjelovanje u liturgiji kroz pjevanje na rezponzorijalni način efikasno je i jednostavno, budući da se je vjernička zajednica ponajčešće sastojala od priprostih ljudi koji nisu znali čitati, a nisu, uzevši u obzir vrijeme i prilike, ni imali iz čega. Svoj kratki, sadržajni dio lako su mogli i tekstualno i melodijski brzo napamet naučiti i onda ga ponavljati pjevajući nakon svakog stiha ili više stihova dotičnog psalma.

Antifonalnu psalmodiju je, po svoj prilici, uveo u Rim, prema *Liber Pontificalis*, papa Damaz (366-384); ona se sastoji u alterniranom, izmjeničnom pjevanju stihova psalma od dviju ili više vjerničkih skupina, dvaju zborova ili možda zbora i ostalog puka. Razumije se da je ovakav način pjevanja zahtjevniji za vjerničku liturgijsku zajednicu.

Način *in directum* sastoji se od recitiranja čitavog psalma bez dodavanja rezponzorijalnih dijelova, »pripjeva« ili antifona i ovisi o broju nazočnih u koru. Melodijska linija je jednostavna. U kasnijem liturgijskom pjevanju način *in directum* sačuvao se je samo za mali broj psalama i za određena liturgijska vremena. Način izvođenja *tono recto*, ili kako ga Talijani nazivaju *il genere decantato*, svečani je način čitanja ili pjevanja psalama; to je čitanje pjevajućim glasom na jednom tonu, bez melodijske linije. Mogli bismo reći da *tono recto* uopće nema melodijsku liniju; melodijska linija u načinu *in directum* vrlo je jednostavna; u antifonalnom načinu melodija je bogatija (initium i dvije kadence; završna s više varijanata), a u rezponzorijalnom, osim melodije psalma imamo i melodiju rezponzorija, koja je redovito jednostavnija. Pitanje antifona ovdje ne dolazi u obzir; one su kasnijeg postanka i imaju drugačiju razvojnu liniju.

Svi ovi načini pjevanja, prihvaćeni od svetog Benedikta te prošireni i podržavani od benediktinaca, kasnije i ostalih, poznati su kao *cantus gregorijanus* (gregorijansko pjevanje). Naziv je, dakle, vezan uz ime pape Grgura Velikoga (590—604); njemu sva srednjovjekovna tradicija sve do naših dana pripisuje konačnu organizaciju crkvenog pjevanja. Iako je taj papa zaslužan i velik na mnogim područjima svoga javnog djelovanja i prije negoli je postao papa, suvremeni muzikolozi sumnjaju u utemeljenost naziva, *grègorijansko*, sumnjajući upravo u zasluge toga pape za crkveno pjevanje. Stoji ipak činjenica da taj papa, s dugom praksom monaškog pjevanja (bio je benediktinac), nipošto nije mogao ostati nezainteresiran za liturgijsko pjevanje. Dokaz je tome organizacija, više negoli osnivanje — što se često naglašava — *Scholae cantorum*, važne i nužne komponente u jednoj liturgijsko-glazbenoj reformi.

U Rimu je, vjerojatno, već od vremena pape Damaza postojala skupina papinskih pjevača, i prema Heberlu, ta *Schola romana* osobito je dobro djelovala za pape Hilarija (461—468). Izgleda ipak da u vrijeme Grgura Velikog nije stalno djelovala.

Tu sada ulazi papa, organizira ili reorganizira *Scholu* tako da određuje glazbene dužnosti sedmorici subđakona kojima je pridodao grupu dječaka za pojedine veće zborne izvedbe. Koliko je poznato, to bi u povijesti glazbe bilo prvo izravno prihvaćanje djece — dječaka u zbornom, organiziranom izvođenju kultne, liturgijske glazbe, što znači umjetničke glazbe. Već je u tome povijesno značenje Grgura Velikog za glazbu. Da bi *Schola* mogla djelovati papu ju je obdario s nešto zemlje i dvije kuće: jednom blizu bazilike sv. Petra, a drugom blizu Patrijarhata na Lateranu. Ta *Schola cantorum*, *Schola romana* naskoro je dobila važnu ulogu i postigla velik ugled, tolik da su njezini članovi bili od Svete Stolice razaslani po raznim krajevima zapadnoga kršćanskog svijeta da poučavaju u pjevanju i šire rimsku liturgiju. Bila su, kao što tvrdi M. Ilari, četiri predstavnika škole: *Primicerius* ili *Archicantor*, *Secundicerius*, *Tertius* i *Quartus Scholae*. *Archicantor* je bio »prvi glas«, pretpjevač, »dirigent« i skladatelj, a redovito je bio opat samostana anektiranog Patrijarhata. Iste te dužnosti, ali bez navodnika, imat će kasnije u strukturi papinske *Sikstinske kapele*, njezin dirigent. Sjetimo se Palestine!

Poučavanje pjevanja bilo je oralno (usmeno) i mnemičko (mnemotehničko). Melodije su bile označavane u ono vrijeme još vrlo jednostavnim neumatskim znakovima. Sva je tajna te umjetnosti i tog umijeća bila u usmenoj tradiciji i tako je uglavnom ostala i u IX. i X. stoljeću, kad već u prvim sačuvanim kodeksima s glazbenom skripturom nalazimo razvijeni neumatske znakove na otvorenom polju, *in campo aperto*, tj. bez ijedne crte. Poslije mnogo stoljeća sve se je to razvilo, uglavnom u pjevanju papinskih kapela, kroz tajnu upotrebe glazbenih ključeva.

Ne može se s najvećom sigurnošću dokumentirati da je Grgur Veliki skladao melodije, kao što se može reći da je napisao tekstove nekih himana, ali se ipak može s Ivanom Đakonom tvrditi da je napjeve koji su već postojali i bili u upotrebi, kolekcionirao u zadnjim godinama VI. stoljeća, bilo da je on sam to uradio, bilo da je povjerio kojemu od članova svoje *Scholae cantorum* ili njezinim članovima zajednički. Ti su napjevi sakupljeni, probrani i dotjerani (u kojoj mjeri i kako?) u poznatom *Antiphonarium centum*. I tako mnoge melodije, kasnije nazvane gregorijanske, nastale su prije Grgura. Neke od njih dospjele su u Rim s Istoka, s monaškom migracijom. (Sve su velike migracije u povijesti bile s Istoka na Zapad.) Druge su opet nastale u rimskom religiozno-kulturnom ambijentu. Sveti Grgur, odnosno papa Grgur Veliki, prema Đakonu Ivanu, koji je glavni izvor za vijesti o papinu glazbenom zauzimanju, staro rimsko pjevanje ili glazbeni repertoar Rimske Crkve koji je živio u usmenoj predaji i vrlo rijetko bio zapisan u kodeksima, preradio je dajući mu tako donekle nov izgled, a čitavom pjevanju ili liturgijsko-glazbenom životu, nov poticaj, zamah, pretvorivši ga u pravi glazbeni pokret.

Tako je predgregorijansko pjevanje, za koje kažu da je bilo teško i bez poleta, u drugoj polovici VI. stoljeća doživjelo tehničko-artističku reviziju bilo od samog pape, bilo od članova njegove *Scholae*, kako smo već prije spomenuli. On, ili oni, stvorio je novorimski (*neoromanus*) tip pjevanja

i melodija, koji je najprije bio uveden u papinske bazilike u Rimu, a zatim prenesen u Galiju s kvalifikacijom *cantus Ecclesiae Romanue* ili *Cantilena romana*. Preko karolinske reforme taj tip glazbe raširio se je po čitavoj Zapadnoj Crkvi u VIII. i IX. stoljeću.

Ova melodijska forma, sadržana u većini kodeksa od IX. stoljeća pa nadalje, službeno pjevanje Rimske Crkve, kodificirano i u novije vrijeme od Pija X., nazvano je *gregorijanskim*, iako bi bilo točnije nazvati ga *novorimskim* (*cantus neoromanus*).

Sama Benediktova preporuka »*sicut psallit Ecclesia romana*« vezana je na ovu tradiciju liturgijskog pjevanja »paleorimskog«. Sveti je Benedikt bio odgojen u rimskim školama, gdje je sigurno imao prilike upoznati i zavoljeti poznate napjeve *Scholae romanae*. Ovo pjevanje, koje je molitvi stavljalo na raspolaganje tako produhovljenu umjetnost, moralo je posve obuzeti Benediktovu dušu kad je on svojim duhovnim sinovima, benediktincima, ostavio kao *praeceptum dogmaticum* pjevati: *sicut psallit Ecclesia romana*. Nadodao je tome normu estetskog karaktera i duboke glazbene vrijednosti: »Javnom pjevanju i čitanju neka ne pristupa tko nije u stanju izvršiti tu službu na način koji izgrađuje slušatelje.« (Kako je ta napomena aktualna u naše vrijeme!)

Gregorijanska reforma, kaže Ilari, mora biti da je bila odmah prihvaćena od Benediktovih sljedbenika u lateranskom samostanu. Sveti Grgur papa, naime, u II. knjizi svojih *Dijaloga* tvrdi da je upoznao život i čudesa časnog Benedikta od četvorice Svećevih učenika. Među njima spominje monaha Valentinijana, opata lateranskog samostana za mnogo godina. Taj je Valentinijan zauzimao čast i službu *Archicantora* koji je izravno prenosio na svoju zajednicu ne samo tehničke posebnosti glazbene pouke svoga vremena, način skladanja i glazbenog pisma, nego i prve temelje reforme koja je zahvatila liturgijsko pjevanje.

Najstariji benediktinski samostan u Subiacu vjerojatno je naskoro prihvatio i slijedio razvoj »gregorijanskog« pjevanja na povijesnoj liniji koju je živjela Rimska Crkva. Repertoar rimskog liturgijskog pjevanja (paleorimskog) donio je tamo sam sveti Benedikt, dok je reformu taj samostan prihvatio preko djelovanja benediktinaca iz lateranskog samostana, tj. oni su donosili posuvenjenu melodijsku formu paleorimskog stila koju možemo nazvati neorimskim stilom. Prožimanje tih dviju tradicija i nastojanja nalazi sigurno potvrdu u vrlo starom *Ordo defunctorum* sačuvanom u subjačkom kodeksu N. 160 iz druge polovice IX. ili prve polovice X. stoljeća.

To neorimsko, »gregorijansko« pjevanje iz Rima raširilo se je po Evropi preko sinova svetog Benedikta koji ih je pozvao (držimo, jednom za uvijek) da »pjevu kao što pjeva Rimska Crkva«. Ukoliko je doista Grgur Veliki izvršio reformu pjevanja u onoj ili onolikoj mjeri u kojoj mu se pripisivalo, izvršio je to iz svoje benediktinske ukorijenjenosti. Sam sveti Benedikt, proizlazi iz svega rečenog, za »gregorijansko« pjevanje nema ništa manje zasluge od svoga duhovnog sina, benediktinca pape Grgura po kome se to pjevanje još danas zove gregorijansko pjevanje, *cantus gregorianus*, a moglo bi se zvati i benediktovsko pjevanje, *cantus benedictinus*.